

UŞŞAK

Tiz taraftan yapılan bu genişlemeler de tamamen teoriktir ve uşşak ile çok yakın olan bayâtî makamının genişlemeleridir. Uşşak makamında çârğâh perdesinde çârğâh çeşniysiyle sıkça asma kararlar yapıldığında uşşak hûzî makamı meydana gelir. Uşşak makamının seyrine durak perdesinden, durağın civarındaki seslerden veya pest taraftaki genişlemiş bölgenin seslerinden başlanır. Önce durak üzerindeki uşşak dörtlüsünün seslerinde dolaşıldıktan sonra dizinin iki tarafında yani güçlü üzerinde karışık gezinilip nevâ perdesinde yarım karar yapılır. Bu arada gerekli asma kararlar ve diğer özellikler gösterilir. Nihayet bütün dizide ve genişlemiş bölgede gezinildikten sonra düğâh perdesinde uşşak çeşnili tam karar yapılır.

Nâyî Osman Dede'nin devr-i kebîr usulündeki peşrevi, Neyzen Aziz Dede'nin aksak semâi usulündeki saz semâisi, Kemânî Tatyos Efendi'nin devr-i kebîr usulündeki peşrevi ve saz semâisi, Haydar Tatlıyay'ın düyek usulündeki peşrevi ve saz semâisi, Şerif Muhittin Targan'ın saz semâisi; Zekâi Dede'nin sakil usulünde, "Peymân-ı dilberâna inanmam kefil ile" mısraıyla başlayan bestesiyle, "Severim gerçi seni bana vefakâr olasin" mısraıyla başlayan ağır semâisi; Çömlekçizâde Receb Çelebi'nin, "Rûh-i nâb-ı mey-i nâb ile kaçan gül gül olur" mısraıyla başlayan yürük semâisi; Hacı Ârif Bey'in düyek usulünde, "Nazar kıl hâlîme ey mâh-melek", Şevki Bey'in aksak usulünde, "Gülzâra nazar kıldım vîrâne-misâl olmuş" ve, "Dağlar dayanmaz eninine dil-i mahzûnumun", Lemi Atlı'nın müsemmen usulünde, "Neler çekti neler cânân elinden", Giriftzen Âsım Bey'in curcuna usulünde, "Cânâ rakîbi handân edersin", Tatyos Efendi'nin sofyan usulünde, "Gamzedeyim devâ bulmam", Şerif İçli'nin devr-i hindî usulünde, "Gözlerin hayran bakarmış görmeyip isrârımı" mısralarıyla başlayan şarkıları; Nâyî Osman Dede'nin Mevlevî âyini; Zekâi Dede'nin nîm-sofyan usulünde, "Allah emrin tutalım", Muallim İsmail Hakkı Bey'in sofyan usulünde, "Dü cihânın mefhari enbiyâlar serveri", Süleyman Erguner'in (ö. 1953) düyek usulünde, "N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm", Hüseyin Sebilci'nin sofyan usulünde, "Vâsıl-ı feyz-i Hudâyız

Uşşak makamı
seyir örneği

Halvetî Uşşâkîyiz" mısralarıyla başlayan ilâhileri uşşak makamının en güzel örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seydî, *el-Matla'*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3459, vr. 10^a, 31^a; Kantemiroğlu, *Kitâbü İlmî'l-mûsiki alâ vechi'l-hurûfât: Mûsikîyi Harflerle Tesbî ve İcrâ İlmînin Kitâbu* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2001, I, 144-145; Abdülbâki Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 39-40; Hâşim Bey, *Mûsiki Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 28; Tanbûri Cemil Bey, *Rehber-i Mûsiki*, İstanbul 1321, s. 79-80; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 33, 57-59; IV, 168, 210-213; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 73, 136; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 35-36, 48, 130-131, 339-340; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri Küdüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 143-148.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

UŞŞAKIYYE

(عشاقیه)

Halvetiyye-Ahmediyye tarikatının
Hüsâmeddin Uşşâkî'ye
(ö. 1001/1593)
nisbet edilen bir kolu.

Yığıtbaşı Ahmed Şemseddin'in tesis ettiği Halvetiyye'nin orta kolu Ahmediyye tarikatının dört ana şubesinden biridir (diğerleri Sinâniyye, Ramazâniyye, Mısrîyye). Tarikatın silsilesi Hüsâmeddin Uşşâkî'nin şeyhi Emîr Ahmed Semerkandî vasıtasıyla Yığıtbaşı Ahmed Şemseddin'e ulaşır. Bazı kaynaklarda Hüsâmeddin Uşşâkî'nin gençlik döneminde Kübreviyye'nin Nurbahşiyye koluna intisap ettiği kaydedilmektedir. Bu intisap, muhtemelen ya memleketi olan Buhara'da veya daha sonra uğradığı Herat ve Meşhed dolaylarında ya da Anadolu'da gerçekleşmiştir. Bursa, Balıkesir ve Uşak civarında Kübreviyye tarikatının az sayıda mensubu bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bundan dolayı Uşşâkiyye'nin Nurbahşiyye ile Halvetiyye'nin bir karışımından ortaya çıktığı söylenebilir.

Ahmed Hüsâmî Efendi'nin *Silsiletü'l-evliyâ'sı* (Harîrîzâde, II, vr. 291^b), Tabibzâde Mehmed Şükrü'nün *Silsilenâme-i Turuk-ı Sâtiyye'si* (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1098) ve Ahmed Muh-yiddin Efendi'nin *Tomar-ı Kebîr*'indeki listelerin birleştirilmesinden Hüsâmeddin Uşşâkî'nin doksan dokuz halifesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tarikat, halifelerinden Saruhanlı Memican Efendi (ö. 1008/1599-1600) kanalıyla devam etmiş, ikinci pîr Cemâleddin Uşşâkî ve üçüncü pîr Abdullah Salâhî Uşşâkî tarafından sistemleştirilmiştir. Kaynaklarda Cemâliyye ve Salâhiyye'nin yanı sıra Kilitbahir'de medfun Şeyh Ahmed Câhidî'ye (ö. 1070/1659-60) nisbet edilen Câhidîyye de Uşşâkiyye'nin şubesi kabul edilmektedir. Önceleri İstanbul merkezli bir tasavvuf mektebi olan Uşşâkiyye, İstanbul'da Cemâleddin Uşşâkî'ye nisbetle Cemâliyye ve ardından Salâhî Uşşâkî'ye nisbetle Salâhiyye şubeleriyle de temsil edilmiş, bir taraftan halifeler vârsatıyla daha çok Ege ve Rumeli'ye doğru yayılmıştır. Nazilli, Edirne, Keşan, Gelibolu, Çanakkale, Gümülçine, Filibe, Belgrad, Peç, Budin, Tımsıvar, Kandiye Uşşâkî tekkelerinin görüldüğü yerlerdir. Eviya Çelebi, Kahire'de mahmil-i şerif alayına katılan tarikat erbabını sayarken Uşşâkî dervişlerini de zikreder, Halep'te de bir Uşşâkî tekkesi olduğunu söyler.

Münîrî-i Belgradî (ö. 1026/1617), *Silsiletü'l-mukarrebîn* adlı eserinde Belgrad'da bir Uşşâkî şeyhiyle tanıştığını, bu şeyhin Belgrad'da âşık ve sâdıkların toplandığı güzel bir tekkesi bulunduğunu, her ramazan ayının son on gününde büyük bir toplulukla itikâfa girdiklerini ve sürekli oruç tuttuklarını belirtmektedir. Belgradî'nin, "Zikirleri oturdukları yerde idüp raks ve semâ itmezlerdi" sözü ilk dönem Uşşâkîler'inin âyinlerinde devranî değil kuudî zikir yaptıklarına işaret eder. Bayramî-Melâmîleri'nden Sarı Abdullah Efendi de Uşşâkîler'in dehr orucu tuttuklarını, devam-

lı ibadet ettiklerini, insan takatini aşacak derecede halvet ve uzlet ehlinen olduklarını, nefis tezkiyesine ve bâtin tasfiyesine önem verdiklerini söyler (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 142-143). Mehmed Nazmi Efendi, Anadolu'daki Halvetî şeyhlerine dair kıymetli bilgiler içeren *Hediyyetü'l-ihvân* adlı eserinde Pîr Hüsâmeddin Efendi'den sonra Rumeli'de bazı halifelerin faaliyet gösterdiklerini, bunlara Uşşâkiler dendiğini, mücâhede ehli ve Hakk'ın rızasını kazanmış kimseler olarak etraflarında mürid ve muhiblerin bulunduğunu aktarır.

İstanbul'da Uşşâkîliğin faaliyet gösterdiği ana tekke Hüsâmeddin Uşşâkî Tekkesi'dir. Kasımpaşa'da yer alan ve Pîr Hüsâmeddin Uşşâkî'nin türbesini barındıran bu tekke Uşşâkîliğin âsitânesi ve pîr makamıdır (bk. HÜSÂMEDDİN UŞŞAKİ TEKKESİ). XVI. yüzyılın son çeyreğinde Hüsâmeddin Uşşâkî tarafından kurulmuş, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar aralıksız faaliyetine devam etmiştir. Uşşâkî Âsitânesi'nden başka Eğrikapı dışındaki Cemâleddin Uşşâkî, Fatih Haydar'daki Tâhir Ağa, Üsküdar'daki Halim Gülüm, Eyüp Defterdar'daki Balçık, Fatih Keçeciler'deki Mahmud Bedreddin, Fatih Haydar'daki Hoca-zâde tekkeleriyle Karagümrük Uşşâkî Zâviyesi, Yedikule'deki Hâlid Efendi, Aksaray'daki Mehmed Emin Efendi, Fatih Şehremini'deki Deniz Abdal, Kayserili Mustafa Efendi ve Fatih Nişanca'daki Havuzlu Uşşâkî tekkeleri İstanbul'da tarikata ait diğer tekkelerdir. Tarikatın, üçüncü pîr Abdullah Selâhaddin Uşşâkî'den sonra özellikle Rumeli'de ve Batı Anadolu'da yayılırken yer yer Mevlevî, Bektaşî, Gülşenî ta-

Uşşâkî tacı

rikatları ve Bayramî-Melâmîleri'yle yakın ilişkiler kurması, daha geç dönemlerde tarikatta zâhidlikten rindmeşrepliğe doğru gelişen bir tasavvuf anlayışının öne çıkmasına yol açmıştır. Önceleri Bektaşî olduğu rivayet edilen Nazillili Hulûsi Baba ile başlayan bu meşrep Ahmed Tâlib-i İrşâdî ile günümüze kadar ulaşmıştır. Bu meşrep mensupları kendilerini Nâzenîn-i Uşşâkî diye tanımlamışlardır.

Uşşâkîler her ne kadar ilk dönemlerinde sadece kuûdî zikir yapmış olsalar da daha sonra tarikatın zikir ve âyin usulleri Halvetiyye'nin diğer kollarına uyararak devranî olmuştur. İstanbul Uşşâkî tekkelerinde durak, cumhur ilâhisi, usul ilâhisi, devran ilâhisi gibi İstanbul tavrı tekke mûsikisi icra edilirken Anadolu'da bu tavrı yerini mahallî formlara bırakmıştır. Nâzenîn-i Uşşâkî ve Melâmî Uşşâkîler'de ise devran yoktur. Pîr Hüsâmeddin Uşşâkî'ye nisbet edilen *Evrâdü'l-kebir*, *Şerhu Virâi's-settâr* isimli vird kitapları bir Uşşâkî sâlikinin günlük dua kitaplarıdır. Uşşâkî âdâb ve erkânını Salâhî Uşşâkî *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye* adlı risâlede toplamış, eser son devir Uşşâkî şeyhlerinden Abdurrahman Sâmi Efendi tarafından genişletilerek tercüme edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eviya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), X, 229; Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 142-143; Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetilik Örneği-Hediyyetü'l-İhvân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 487; Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî – Abdurrahman Sâmi-yi Uşşâkî, *Uşşâkî Sâliklerin Âdâbı (Tuhfetü'l-Uşşâkiyye)* (haz. Mahmud E. Kılıç), İstanbul 1998; Harîrzâde, *Tibyân*, II, vr. 290^a-292^a; Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Süfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyi Efendi, nr. 1098, vr. 23^a-b; *Tomar-Halvetiyye*, s. 103-110; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 282-501; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2000, s. 219-222; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 151-156; Taxhidin Bitçi, *Münîri-i Belgrâdi ve Silsiletü'l-Mukarrebîn Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 189; Nathalie Clayer, “Ushshâkiyya”, *EL²* (İng.), X, 920; Baha Tanman – Tuğrul İnançer, “Uşşâkîlik”, *DBİst.A*, VII, 329-331.

MAHMUT EROL KILIÇ

Hüsâmeddin Uşşâkî'nin adına düzenlenen bir levha

UŞŞAKİ ÂSİTÂNESİ

(bk. HÜSÂMEDDİN UŞŞAKİ TEKKESİ).

UŞŞAKİZÂDE İBRÂHİM EFENDİ

(ö. 1136/1724)

Osmanlı âlimi ve tarihçisi.

1075'te (1664) İstanbul'da doğdu. İlimiye sınıfı arasında özel bir yeri olan Uşşâkîzâde ailesinden Abdülbâki Efendi'nin öğrencisi. Babasının dedesi Halvetiyye'den Uşşâkiyye'nin kurucusu Hüsâmeddin Uşşâkî Efendi, anne tarafından dedesi Nakîbüleşraf Seyrekzâde Seyyid Abdurrahman Efendi'dir. İbrâhim Efendi önce babasından, onun ölümü üzerine Muttalibzâde Mehmed Sâlih Efendi, Kazasker Ak Mahmud Efendi ve Kazasker Abdülbâki Ârif Efendi'den ders aldı. Babasının Recep 1090'da (Ağustos 1679) Mekke kadılığına tayin edilmesiyle mülâzemetle kabul edildi. Bir süre alt derece medreselerde görev yaptı. 11 Cemâziyelevvel 1098'de (25 Mart 1687) Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'den imtihanı geçerek Muharrem Ağa, 10 Rebülevvel 1101'de (22 Aralık 1689) Şehzadebaşı'ndaki Ebülfazl Mahmud Efendi, 16 Safer 1105'te (17 Ekim 1693) yine Şehzadebaşı yakınlarındaki Hamâmiyye, 6 Zilhicce 1106'da (18 Temmuz 1695) Ülä-yi Hüsrev Kethüdâ, 11 Zilkade 1110'da (11 Mayıs 1699) Sahn-ı Semân medreselerinden birine, 22 Safer 1112'de (8 Ağustos 1700) Çarşamba'da Kovacidede mahallesindeki Ülä-yi Zekeriyâ Medresesi'ne, 14 Şevval 1113'te (14 Mart 1702) yine Edirnekapı'daki Ayşe Sultan Medresesi'ne tayin edildi. Bu arada *Zeyl-i Atâî*'yi ikmal etmeye çalıştığı Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi tarafından duyulunca 1702'de Edirne'ye davet edildi. Kendisine Evreşe kazası arpalık tevcih edildi; bu arada Feyzullah Efendi ile samimiyetini ilerletti ve onun meclislerinde yer aldı.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin ilmî ve idarî kadroları çocuklarına ve yakınlarına tevcih ettirmesi terfi bekleyen ulemâ ve diğer idareciler arasında hoşnutsuzluğa yol açmaktaydı. Bunun sonucunda ortaya çıkan ve Edirne Vak'ası diye bilinen isyanda Uşşâkîzâde de zarar gördü. Şeyhülislâma yakınlığı sebebiyle rütbesi tenzil edilerek Beşiktaş'taki Barbaros Hayreddin Paşa Medresesi'nde görevlendirildi. 1704 yılından itibaren yeniden yükselmeye başladı. 20 Rebüülâhir 1116'da (22 Ağustos 1704) mûsile-i Süleymaniyye rütbesiyle Sâniye-i